

## Nacionalizam i nacionalne manjine

GEORGE SCHÖPFLIN

*London Schools of Economics and Political Science*

### Sažetak

Autor smatra da nacionalizam djeluje u skladu sa svojim vlastitim kriterijima i argumentima koji su drugačiji od onih koji pripadaju liberalizmu ili marksizmu. Nacionalizam je dominantno određen kulturnim obilježjima koja nadjačavaju druge odrednice državnosti: religiju, dinastiju i ekonomske interese. Autor posebno upozorava na teškoće konstituiranja višenacionalnih država, kao i onih s nacionalnim manjinama. U takvim, segmentiranim, političkim zajednicama (etno-nacionalno, religiozno, jezično) autor razmatra mogućnosti upravljanja nacionalnim suživotom, odnosima elita, većina i manjina.

Jedna od velikih zagonetki dvadesetog stoljeća odnosi se na opstanak nacija i državnosti. Nacionalizam se uspio održati unatoč tome što su ga u toku proteklih dvjesto godina otpisali kako marksisti tako i liberali. Doista, nakon sloma komunizma u Evropi, to je u mnogočemu ideologija koja ima budućnost. S konvencionalne marksističke točke gledišta nacionalizam je nešto što se ne bi trebalo dogoditi, ukoliko klasni interesi pojedinca transcendiraju sve druge interese<sup>1</sup>. Liberalno gledište, unatoč tome što nije u toj mjeri ekstremno, na sličan je način uznemireno nacionalizmom zbog toga što su krajnje postavke liberalizma suviše blisko povezane s materijalnim interesima da bi se mogle prikladno pozabaviti sklopom ideja koje redovno postavljaju ne-materijalne interese iznad materijalnih. Zbog toga što se protagonisti tih struja ne prestaju pitati zbog čega nacionalizam ipak opstoji, oni se neprestano čude nad njegovim povratkom i smatraju se dužnima pronaći nova obrazloženja za to. Većina njih konačno dolazi do zaključka o odbacivanju nacionalizma kao »iracionalne«, »plemenske«, odnosno kao nekakve boljke od koje pate manje »civilizirane« države. Pitanje »zašto« uglavnom se zanemaruje<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> To je organizacijski princip i za Erica Hobsbawma, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth and Reality*, Cambridge: Cambridge UP, 1990. Vidi također i Walker Connor, *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*, Princeton: Princeton UP, 1984.

<sup>2</sup> Harold R. Isaacs, *Idols of the Tribe: Group Identity and Political Change*, Cambridge, MA: Harvard UP, 1989.

Postoje veoma dobri razlozi zbog čega nacionalizam ne samo da opstaje, već upravo cvjeta. Da bi se to pojasnilo, potrebno je postaviti materijalno-ekonomska objašnjenja u odgovarajući kontekst, te uzeti u razmatranje različite pretpostavke. Sama bit argumentacije koja će ovdje biti izložena jest u tome da nacionalizam i državnost djeluju u skladu sa svojim vlastitim kriterijima, te da u vezi s događajima nameću vlastitu racionalnost, odvojeno i različito od kriterija liberalizma i marksizma.

Tim se kriterijima može na najbolji način pristupiti pitajući se koja je, a očito da neka mora postojati, svrha državnosti. U suprotnom bi nacije nestale na sličan način kao što je nestao, recimo, feudalizam. Ključna činjenica u vezi s državnošću je da taj pojam predstavlja političku kategoriju, i to takvu koja izvire ne samo iz ekonomskih, već i iz kulturnih interesa. Ovdje se kultura određuje kao ukupni zbir subjektivnih percepcija, pravila uz pomoć kojih kolektiviteti uređuju svoje živote, osjećaj zajedničke prošlosti i budućnosti, te kao društveno ustrojena slika svijeta neke zajednice.

#### Moralno-kulturni univerzum

Program državnosti predstavlja prijedlog da se zajednica odredi, i da se određuje na temelju svojih kulturnih obilježja, te da ta obilježja nadilaze sve druge odrednice, kao što su religija, dinastija, ekonomski interesi. Ukoliko nacija treba biti primarna osovina organizacije, tada to uključuje ne samo kulturne nego i političke posljedice, pod uvjetom da se nužno obuhvate i pitanja političke vlasti. U tom smislu nacionalizam je politizacija kulture neke zajednice, zahtjev da njena kulturna obilježja uzmu prvenstvo nad svim drugim zahtjevima, te da im se pruži politička zaštita<sup>3</sup>.

Odmah se nameće pitanje zbog čega kulturi treba pridati prvenstvo. Odgovor počiva u funkcijama koje kultura ima, te naročitim izazovima s kojima se ona mora suočiti u suvremenim uvjetima. Zajednica se oslanja na svoju kulturu kao na zbir moralnih normi, skup pravila na temelju kojih zajednica određuje svoj moralni univerzum i određuje što je ispravno, a što pogrešno, koji su oblici ponašanja prihvatljivi, a koji nisu<sup>4</sup>.

Nadalje, ta pravila također postavljaju odrednice za osjetilnu dimenziju života zajednice. Grupe, baš kao i pojedinci, osjećaju svijet kako na osjećajan, tako i na ne-osjećajan način, i takvi izrazi čuvstava osiguravaju veze koje zajednicu drže na okupu, osiguravaju njen opstanak i odjekuju na neopipljiv, ali ipak stvaran način kako bi zadovoljili aspiracije.

Stoga su oni koji dijele ovu osjećajnu dimenziju, članovi zajednice, povezani te shvaćaju te veze kao dio svog identiteta. To je funkcija državnosti široko shvaćena. Definicije tog identiteta mogu biti izgrađene od beskrajnog broja društveno uvjetovanih čimbenika (jezika, povijesti, teritorija, religije itd.) te su

<sup>3</sup> Andrew Orridge, »Varieties of Nationalism«, in (ed.) Leonard Tivey, *The Nation State: the Formation of Modern Politics*, Oxford: Martin Robertson, 1981, str. 39–58.

<sup>4</sup> Mary Douglas, *How Institutions Think*, Syracuse NY: Syracuse UP, 1986; John Edwards, *Language Society and Identity*, Oxford: Blackwell, 1985.

obilježene ritualima i simbolima koji se neprestano, često i svjesno slave. Oni postavljaju kako unutrašnje tako i vanjske granice koje zajednica uspostavlja kao nužne za svoju egzistenciju.

Vanjske su granice, dakako, propusne, te se kao rezultat zajednice osjećaju izazvanima, a možda i stvarno ugroženima. Najozbiljniji od takvih izazova proizlaze iz zahtjeva — stvarnih ili prividnih — drugih zajednica, a posljedica je toga da takvi kolektiviteti čine znatne napore kako bi zaštitili svoje granice ma kojim dostupnim sredstvima. Stoga politizacija kulture nužno uključuje i domišljanje političkih instrumenata zaštite. To je funkcija nacionalne države, koja je znatno uža, znatno jača organizacija no što je prednacionalna država ikada bila. Ona je obdarena ulogom zaštite nacije, te stoga moralni poredak i identitet zajednice, kao i zaštita, moraju, očito, biti najučinkovitiji u tom pogledu.

Istovremeno, kulture su također zaplašene promjenama, naročito ekonomskim i tehnološkim, zbog toga što ove mijenjaju svakodnevni život, utječu na prirodu odnosa među članovima zajednice, te iziskuju od zajednice da razvije nova pravila, nove kodekse ponašanja, kako bi se mogla suočiti s promjenom. Stoga djelovanje svjetskog tržišta može iz temelja promijeniti narav, na primjer agrarnog načina života, što iskonski prijete onima koji su time pogođeni. Slično, dolazak, primjerice, tehnologije masovne prehrane u »fast-food« restoranima, može promijeniti prehrambene navike društva, aktivnost koja je općenito prihvaćena kao jedan od intimnijih aspekata društvenih veza koje drže zajednicu na okupu. S točke gledišta pogođenog kolektiviteta, te će se promjene često činiti izvanjskima te kao da su izvan mogućnosti kontrole. One će zasigurno naići na otpor nekih, iako ne nužno i svih članova zajednice, te će neizbježno donijeti dalekosežne preobrazbe društvenih odnosa.

Osnovno je da pogođeni kolektivitet može učiniti malo ili ništa u vezi s takvim prijetnjama. Ono što može učiniti jest da se pokuša odvojiti od ostatka svijeta, što je zasigurno, teška opcija i u krajnjem slučaju uglavnom samo odlazeći problem. Samo relativno otvorena, ekonomski sigurna i politički integrirana zajednica može spremno naći samopouzdanje koje joj je potrebno da bi se apsorbirale promjene takve snage kakve su trenutno na dnevnom redu svijeta. Zbog toga, s time u vezi, doista postoji međusobni odnos između materijalnih i kulturnih čimbenika, iako u stvarnosti ni jedni ni drugi ne mogu u potpunosti odrediti vrijednosti i pravila na kojima se zajednica temelji; bolje rečeno, njihova međusobna interakcija bit će presudna za način integracije i apsorpcije promjena.

#### *Ustavna i dnevna politika*

Bitno je da treba razlikovati dnevnu politiku, koja se prvenstveno zanima za materijalna pitanja, te ustavnu politiku, koja se bavi pitanjima identiteta, moralnim problemima, oblikom ustava, te pravilima i normama ponašanja koja određuju društvenu interakciju. Kada je u pitanju ova druga vrsta politike, problemi državnosti odjednom postaju bitni, premda su oni, ako već ne navode

na pogrešan put, najblaže rečeno nebitni i nematerijalni za donošenje odluka koje utječu na svakodnevne događaje<sup>5</sup>.

Poteškoća je u tome što su različite funkcije nacije, kao što je ukratko prikazano, nužno isprepletene, te se izazovi koji se javljaju u jednom području tumače kao prijetnja ukupnosti moralnog poretka. To čini uobičajeni postupak cjenkanja, koji se može naći unutar političkog sustava, mnogo složenijim ukoliko su u njega uključena i etno-nacionalna pitanja. Kada su na dnevnom redu problemi identiteta, te kada se čini da su ugroženi okviri zajednice, niti pojedinci, niti grupe ne mogu lako činiti ustupke, te će ti odnosi ubrzo biti shvaćeni kao igra sa zbirom nula (zero-sum game), baš kao što će postati nadahnuti emocijama na koje će se zajednica moći osloniti putem poziva na lojalnost i tome slično. Zajednička osnova koja je bitna za nagodbu jednostavno nestaje. Kada god su dvije zajednice u sukobu zbog problema identiteta, nagodba postaje praktički nemoguća.

Varka bi trebala biti takva da se izbjegne ovakva vrsta redukcionizma, te da se iz političke igre isključe pitanja identiteta. Nešto slično tome postignuto je u liberalnim demokracijama, gdje, uz jednu ili dvije iznimke, pitanja državnosti ne tvore glavni dio politike. Posljedica toga je da su pitanja etnonacionalnog identiteta bila jedno vrijeme rješavana, te je najuvjerljiviji način za razumijevanje uloge državnosti i nacionalizma u politici da se na njih gleda kao na poseban sklop interesa i identiteta koji takve grupe i pojedinci posjeduju. Rascjepi duž linija klase, religije, potrošnje, proizvodnje, roda, statusa, brige za životnu okolinu, generaciju i tako dalje, mogu, a često je doista tako, činiti čitav niz čimbenika od kojih su u suvremenim društvima sastavljeni politički identiteti. To sugerira da je velik dio emocionalnog poticaja za državnost ublažen naglašavanjem materijalnih problema. Upravo to se dogodilo u Zapadnoj Evropi, gdje su pitanja nacionalizma bila pretvorena u pitanja etniciteta, koja ne postavljaju u pitanje osnovnu distribuciju vlasti, već se u prvom redu bave kulturom i politikom na lokalnom nivou.

To dakako ne znači da je ovoj metodi uspjeh zajamčen. Za uspjeh je potrebno da budu ispunjena dva uvjeta: prvi iziskuje da dovoljno velik segment društva o kojem je riječ bude odan demokraciji kao najučinkovitijoj garanciji njihovih interesa i stremljenja. Posebno, gdje god je riječ o nacionalnim manjinama, i većina i manjina moraju priznati da je demokracija najbolje rješenje za njihov međusobni odnos.

Ukoliko to nije postignuto, dolazi do procesa potpunog redukcionizma, te se sve počinje promatrati kroz prizmu državnosti. U takvim situacijama demokratske metode pregovaranja i pogađanja ne mogu djelovati tako dugo dok sve uključene strane ne počnu smatrati etno-nacionalne probleme zadovoljavajućima. Takvo stanje stvari može biti izuzetno teško postići, te je za njegovo postizanje potrebno mnogo godina strpljenja i bolne izdržljivosti. Sjeverna Irska ili Baskija pružaju primjere onoga što se dešava kada mobilizacija redukcionog

<sup>5</sup> Ralf Dahrendorf, *Reflections on the Revolution in Europe*, London: Chatto & Windus, 1990.

nacionalizma čini pogodbu praktički nemogućom. Umjereni će biti radikalizirani ili marginalizirani, te će emocionalna lojalnost zaštititi ekstremiste.

### Višenacionalne države

U pogledu višenacionalnih država postoje osobite teškoće. Takve države ovdje se definiraju kao države koje su izričito konstituirane od strane više etno-nacionalnih grupa. Države ove vrste su osuđene da budu naročito složene zbog toga što se kulture dviju ili više zajednica ne slažu, a rezultat toga su međusobna trvenja ili nešto još gore. Najbolje rješenje je da se pokuša konstruirati neka općenitija legitimirajuća ideologija koja ne zadire u različite kulture, te koja istovremeno nudi lojalnost na državnom nivou. Federalno uređenje, iako može biti od pomoći, nije automatski garancija uspjeha. Ukoliko dođe do erozije spomenute legitimirajuće ideologije, bit će ugrožena država kao cjelina.

U takvim situacijama preporučljivo je da najveća skupina u državi postupa s drugim skupinama velikodušno, te da, doista, napusti neke od svojih programa kako bi se država očuvala kao cjelina — pretpostavljajući da upravo to najveća grupa i želi. Idealno rješenje je kada lojalnost državi prelazi lokalne kulture te kada su politički identiteti određeni na takvom, višem nivou, ostavljajući niže razine netaknutima. Sve u svemu, to se može vidjeti u Švicarskoj, gdje prevladavajući švicarski identitet transcendirira njemačka, francuska ili talijanska kulturna pravila na državnom nivou, i to bez ikakve prijetnje posljednjem. U Belgiji je rješenje bilo mnogo manje učinkovito, te je belgijski identitet slab; u Kanadi, najnovije napetosti između anglofona i frankofona prijete da rastrgnu državu, a kanadski identitet je u potpunosti porošan.

Nekoliko drugih pokusa koji su se pozabavili problemom višenacionalnih državnih tvorevina bili su podjednako uspješni. Komunistički pokušaji, poput onih koji su izvedeni u Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu, u stvari su propali. Njihova propast mora biti pripisana činjenici da je u obje navedene države državni integritet bio vezan uz protunacionalnu legitimirajuću ideologiju; marksizam-lenjinizam u Sovjetskom Savezu, te neolenjinistički titoizam u Jugoslaviji. Nijedna od tih ideologija nije mogla ponuditi uspješni moralno-kulturni univerzum, te kada se u konačnici lenjinizam izlicao, nacionalna su se pitanja velikom brzinom vratila na dnevni red.

### Nacionalne manjine

Na takvoj pozadini potrebno je pažljivo razmotriti pitanje nacionalnih manjina. Takve etno-nacionalne skupine su u biti kolektiviteti koji smatraju da su pod dominacijom moralno-kulturnih programa drugih, većih skupina, na takav način da su uključene u nacionalne države u kojima je njihova težina mala. Mogu se zamisliti različita rješenja problema nacionalnih manjina od represije do integracije. Problem demokratskih sustava je u tome što se u pogledu nacionalnih manjina, unatoč širokom spektru zakonskih ili čak i ustavnih odredaba, koje se mogu predvidjeti, postojeće poteškoće možda neće uspjeti riješiti kada jednom, zbog navedenih razloga, a prvenstveno zbog toga što će uslijediti proces



redukcije te učiniti smislene pregovore praktički nemogućima, započne mobilizacija vezana uz etno-nacionalne pukotine.

Taj je problem bio naročito jasno izražen u uvjetima postkomunizma. Kada su ozbiljna ograničenja komunizma iščeznula, svi etno-nacionalni kolektiviteti počeli su se mobilizirati da bi odredili nove granice političkog djelovanja, te su se postupno sučelili s drugim sličnim skupinama. Dodatna je teškoća to što je u toku komunističkog razdoblja najveći dio oblika identiteta koji su postojali pored nacionalnog identiteta bio oslabljen, ostavljajući državnost bez funkcija koje joj inače dobro pristaju.

Državnost ne može biti, kao što to tvrde nacionalisti, spremište svih pozitivnih vrijednosti, te ima veoma malo veze sa slobodom, pravdom, napretkom itd., iako ove ideje mogu biti spremno, makar i pogrešno s njom povezane. Opasnost postojeće situacije je u tome što se na previše procesa gleda kroz etno-nacionalne naočale, a to ima dalekosežne posljedice za stabilnost političkog poretka u postkomunizmu.

Sva suvremena društva i političke zajednice susreću se sa složenim zadatkom dovođenja u ravnotežu kolektivnih i individualnih prava. U slučaju etno-nacionalnih manjina, kao što smo vidjeli, taj zadatak je mnogo teži, nego u slučaju, recimo, ekonomskih skupina, zbog posebne moralno-kulturne uloge koje etno-nacionalni identiteti posjeduju. To, dakako, ne znači da taj zadatak ne može biti ispunjen, već uglavnom da on zahtjeva dodatnu brigu kako bi se izbjegla opasnost od dominacije većine. Politika prema manjinama, ukoliko je njen cilj integracija manjine i očuvanje demokratskog sustava, treba uvažiti dva široka načela: da se u svim slučajevima poštuju duh i slovo zakona, te da relevantne odredbe u stvari daju manjini veća prava od onih koja bi ona u bilo koje vrijeme mogla tražiti.

To na jasan način implicira da se programi većine, njeni posebni moralni i osjećajni imperativi moraju ograničiti u korist manjine, naročito putem stvaranja državnog identiteta koji uključuje elemente kulture manjine. Članovi većine mogu se tome suprotstaviti i inzistirati da se prema manjini postupa manje velikodušno, zbog toga što je država politički izraz većine, te prema takvom argumentu manjina ondje živi na temelju dobre volje većine. Takvo razmišljanje promašuje bit problema. Manjina nije izabrala da živi u državi u kojoj bi njena moralno-kulturna obilježja bila kompromisno usklađena, a većina je dobila teritorijalnu dobit i vlast priključenjem državnom teritoriju područja naseljenih manjinom.

U demokraciji prava svih manjina moraju biti na ispravan način priznata, te se ne smije činiti razlika između etno-nacionalnih i drugih manjina, ne samo zbog toga što etno-nacionalne manjine imaju upravo iste građanske dužnosti (plaćanje poreza, služenje vojske itd.) kao i svi drugi. Ključna teškoća je u tome da je demokratska država u stvari samoograničavajuća država, a samoograničenje nije jednostavno provesti u moralno-kulturnom području, unatoč tome što je ono za svako otvoreno društvo jednako bitno kao i bilo koje drugo. Bez samoograničenja države, razlika između državljanstva i državnosti ubrzano erodira.

Nezavisnost države od društva može na sličan način zakomplicirati problem. Suvremena država ima sve veći opseg funkcija, a većina njih sastoji se od postavljanja ciljeva, redistribucije i izvršenja. Dobro je poznat fenomen da se usporedno s proširenjem uloge države povećava i odvojenost od njenih tobožnjih svrha, te će država nastojati da podčini svoje formalne zadatke svojim interesima kao organizacije<sup>6</sup>. Lijekovi su složeni i ne uvijek naročito učinkoviti, no s točke gledišta nacionalnih manjina, situacija je u ozbiljnoj mjeri uskladena ukoliko, u težnji za svojom autonomijom, država slijedi različite sklopove moralno-kulturnih pravila kojih neće biti svjesna i koji bi mogli biti potencijalna opasnost za manjinu.

Nadalje, postoji čitav niz argumenata koji ističu da bi manjina trebala biti zadovoljna ako joj se zajamče obrazovna, kulturna i lingvistička prava, te da bi u takvom slučaju trebala pristati na program većine u ostalim područjima. To nije uvjerljivo. Obrazovanje, osnivanje kulturnih grupa i osnovna jezična prava nisu do polazna točka iz koje izviru prava manjina. U trenutku kada je manjina priznata kao kolektivitet unutar demokratskog sustava, slijede druge, potencijalno mnogo radikalnije posljedice. Uzmimo, na primjer, obrazovanje: ukoliko se uspostavljene škole na materinjem jeziku manjine, koji bi se jezik trebao koristiti u nastavi, i u kojim predmetima; da li bi povijest manjine trebala biti jedina povijest koja se podučava, ili bi povijest većine također trebala biti uključena u nastavni program? I dalje, na kojem jeziku? Koliko bi vremena u nastavi trebalo dati jeziku većine i što bi trebalo učiniti s tehničkim predmetima, bi li oni trebali biti ukratko prikazani na jeziku većine ili ne (ukoliko ne, članovi manjine bili bi uskraćeni u radnoj pokretljivosti i stoga bi im bile ograničene životne šanse)?

Što treba učiniti u visokom obrazovanju? Koliko velika mora biti manjina da bi mogla tražiti osnivanje vlastitog sveučilišta, i tko bi ga trebao financirati? Očito je da bi financiranje trebalo potjecati iz istog izvora kao i za sva druga sveučilišta u toj državi. Ipak u tom slučaju, u kojoj bi mjeri većina trebala imati pravo nadzora nad manjinom? Postoje sredstva, poput zajedničkih komisija, inspektorata, lokalizacije politike — supsidijaritet je koncept kojem se trenutno daje prednost, a koji govori da sve odluke treba donositi na razini koja je za to najprikladnija. Isto bi se moglo kazati o službenom jeziku javne uprave. Dvojezičnost je, kada se strogo primjenjuje, skupa, nespretna i naginje favoriziranju manjine; u cjelini, članovi većine će nerado učiti jezik manjine.

Problemi postaju složeniji kada se dođe do ekonomske aktivnosti: nedvosmisleno, dvojezično djelovanje poduzeća povezano je s troškovima koje će privatni sektor nerado snositi. S druge strane, ukoliko ne postoji odredba o upotrebi manjinskog jezika, doći će do diskriminacije na ekonomskoj osnovi. Najmučnije od svih je teritorijalno pitanje. Da li bi trebalo postojati pravo slobodnog kretanja svih građana kroz područje dotične države? Na prvi pogled, odgovor je sam

<sup>6</sup> Eric A. Nordlinger, *On the Autonomy of the Democratic State*, Cambridge, MA: Harvard UP, 1981; Stanislaw Andreski, »Society, Bureaucrats and Businessmen«, *Survey*, 25:4, Autumn 1980, str. 112—126.

po sebi razumljiv, iako to podrazumijeva da će kompaktnost manjinske zajednice biti ugrožena. To će dovesti do prisustva ozbiljnih trvenja zbog toga što će manjina biti u strahu da će njena sposobnost da ostvari vlastitu kulturnu reprodukciju biti ugrožena.

### Nacionalni suživot\*

Konačno, trebalo bi dodati nekoliko riječi o nacionalnom suživotu kao načinu upravljanja duboko segmentiranim političkim zajednicama. U državama gdje postoje velike i trajne podjele (etno-nacionalne, religiozne, rasne, jezične), politika majorizacije će nedvojbeno biti recept za raskid, s obzirom da svaka grupa nastoji maksimalno iskoristiti svoju prednost na štetu drugih. Doista, ukoliko se odnosi među dvjema etno-nacionalnim zajednicama pogoršaju i ukoliko dođe do redukcionističke mobilizacije, kako je bilo izloženo ranije, odvajanje, i moguće teritorijalno razvrstavanje bit će jedini izlaz. Međutim, prije toga, tehnike nacionalnog suživota vrijede biti razmotrene, naročito s obzirom na to da su se pokazale dosta uspješnima pri podupiranju demokratskog poretka u nekoliko višenacionalnih država.

Ključni aspekt nacionalnog suživota je onaj koji nastoji uvesti različite segmente u postupak donošenja odluka putem predstavljanja elita, vrsta velike koalicije, iako treba predvidjeti i druge institucionalne oblike, poput redovnih konzultacija svih skupina s predsjednikom. Osnovni elementi sustava nacionalnog suživota uključuju konzultacije sa svim skupinama kako bi se izgradila podrška za ustavne promjene; pravo veta svake od skupina u pogledu glavnih pitanja koja se na njih odnose; proporcionalna dioba državnih troškova i nadzor, te substancijska autonomija svake grupe da regulira i nadzire svoje istomišljenike. Birokracija bi trebala razviti duh koji bi osigurao da se politika provodi u skladu s rečenim, vlada bi trebala voditi velik dio pregovora iza zatvorenih vrata kako bi se spriječila mobilizacija građana u vezi s nekim posebnim problemom koji se može odnositi na identitet skupine, te bi trebalo prihvatiti skup prešutnih pravila igre<sup>7</sup>.

Nacionalni suživot, dakako, namće dva osnovna uvjeta za uspješnu primjenu. Na prvom mjestu, sve skupine o kojima je riječ moraju željeti surađivati u smjeru prilagodavanja i biti spremne na pogađanja, a to znači kreativnu upotrebu kako materijalnih, tako i procesnih rješenja, koja će biti od pomoći svim stranama. Drugim riječima, sve skupine moraju raditi da bi se izbjegle situacije »igre s rezultatom nula«, čak i uz rizik dvosmislenosti. Osim svega, ne smiju postojati niti ukupni pobjednici, niti ukupni gubitnici. Kao drugo, vode skupina moraju biti sposobne da osiguraju podršku svojih sljedbenika jer se u suprotnom pogodbe nacionalnog suživota raspadaju; uspjeh će ovisiti o povjerenju članova skupine u sistem kao cjelinu — o priznanju da će njihovi interesi biti uzeti u

\* Autor koristi teško prevodivi pojam »consociationalism« — op. prev.

<sup>7</sup> Klasično određenje nacionalnog suživota (consociationalism op. prev.) prikazano je u: Arend Lijphart, *Democracy in Plural Societies: a Comparative Explanation*, New Haven, CT: Yale UP, 1977, Vidi također G. Bingham Powell Jr., *Contemporary Democracies: Participation, Stability and Violence*, Cambridge, MA: Harvard UP, 1982, str. 212—218.



obzir u toku pogađanja. Stoga, vodstvo grupe mora biti sposobno da članstvu ponudi rješenja. Društvo, baš kao i vodstva, mora biti profinjeno da bi rješenja nacionalnog suživota mogla djelovati.

Ostali čimbenici bitni za uspjeh nacionalnog suživota uključuju spremnost da se na skupine delegira što je više moguće nadležnosti, tj. široka samouprava. To je u suvremenim društvima otežano erozijom teritorijalnog načela; u cjelini, u dinamičkim društvima, članovi različitih segmenata će nastojati da se prošire po čitavom području države, i za nacionalni suživot bi bilo fatalno da se devolucija vlasti temelji isključivo na teritorijalnom načelu. Zatim, načelo proporcionalnosti bi trebalo biti strogo poštovano, u najmanju ruku putem nad-zastupljenosti manjih skupina; manjinski veto je, naravno, posljednji izlaz za zaštitu malih segmenata. Nad-zastupljenost, dakako, ne treba zamijeniti sa strategijama pozitivne akcije, koje imaju različit cilj, odnosno, osigurati jednakost, a ne stabilnost manjina.

Postoje različiti korisni, iako ne i bitni preduvjeti za uspjeh nacionalnog suživota. Oni uključuju razmjernu jednakost segmenata i odsutnost većinske skupine; relativno malo ukupno stanovništvo, zbog toga i malena elita, u kojoj postoji velika šansa da će njeni članovi dijeliti vrijednosti putem sličnih ili istih obrazovnih i drugih iskustava. Trebala bi postojati posvemašnja lojalnost legitimirajućoj ideologiji države i odgovarajuća vanjska granica prema drugim državama. Pored toga, tradicija političkog prilagođavanja doista može biti veoma korisna. Treba primijetiti da ti preduvjeti nisu niti nužni niti dovoljni da bi nacionalni suživot bio uspješan. Unatoč tome, ukoliko su ispunjeni, oni su veoma korisni.

Kakve su, dakle, šanse uvođenja prakse nacionalnog zajedništva u post-komunističke sustave? Države koje bi bile uključene su Češko-Slovačka, Jugoslavija, Rumunjska i Bugarska; priznanje nekih od ovih praksi bilo bi vrijedno također i u Poljskoj i Mađarskoj. U ovom trenutku Rumunjska i Bugarska mogu biti isključene iz razmatranja, i to zbog različitih razloga — Rumunjska se ne može smatrati demokratskom državom te je problem nacionalnih manjina posebno akutan, dok u Bugarskoj utemeljenje bilo čega što bi bilo nalik stabilnom demokratskom poretku do sada je izmicalo elitama, iako predstavljanje turske manjine nije bilo najveća teškoća.

U Jugoslaviji svi dokazi ukazuju (srbijski izbori, slovenski referendum, kriza u Kninu) na neumitan slom države i propast jednog posve blijedog pokušaja komunističkog nacionalnog suživota. Prilagodba različitih segmenata je zabačena u korist većinskog načela, s učinkom da manji segmenti nastoje u potpunosti istupiti iz države.

U Češko-Slovačkoj, s druge strane, i češka i slovačka elita su pokušale pronaći sporazum da bi se država očuvala; loš uspjeh slovačke nacionalne stranke na lokalnim izborima u studenom u najmanju je ruku kratkoročni pokazatelj njihova uspjeha. Kako bilo, ostaju dva problema. Niti češko niti slovačko vodstvo ne može biti potpuno sigurno da će imati podršku svojih sljedbenika, naročito kada ekonomske reforme počnu ujedati. Drugo, Češko-Slovačka prilagodba u

velikoj mjeri isključuje mađarsku manjinu i umanjuje značaj Moravaca. Etno-nacionalna stabilnost može biti osigurana samo ukoliko Mađari i Moravci budu u potpunosti integrirani na različite načine koji su prethodno bili spomenuti.

U Poljskoj je otkriće da povelika njemačka manjina, koja tijekom komunističkog razdoblja nije imala nikakva kulturna prava, i nadalje postoji na području države, zajedno s bjeloruskim, ukrajinskim i litvanskim skupinama, postalo nešto poput šoka za poljsko javno mnijenje, koje je živjelo s mitom da je Poljska etnički homogena država. To nije dobro polazište za priznavanje prava manjina, čak ako i ostavimo po strani nacionalni suživot. U Mađarskoj, s druge strane, postoji jaka verbalna, i donekle materijalna podrška za prihvaćanje prava manjina, a tek u manjoj mjeri i za nacionalni suživot, premda su Romi tek sada uopće i prihvaćeni kao manjina. Kako bilo, preduvjet je za uspjeh svih tih pokusa da demokratski sustavi uvedeni u toku 1990. godine opstanu. Uspjeh demokracije u Srednjoj i Istočnoj Evropi nipošto nije zajamčen.

S engleskog preveo:

Siniša Rodin

George Schöpflin

#### NATIONALISM AND NATIONAL MINORITIES

##### Summary

The author believes nationalism to act in accordance with its own criteria and arguments which differ from those belonging to Liberalism or to Marxism. Nationalism is predominantly defined by cultural features that prevail over other determinants of statehood, such as religion, dynasty, and economic interests. In particular, the author points to the difficulties in the establishment of multinational states as well as of those with national minorities. He examines the possibilities of controlling the living together of nationalities, the relationships between elites and of majorities with minorities in such segmented political communities (ethnic-national, religious, linguistic).